

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ГРОШОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

*Розглянуто цілі та етапи проведення грошової реформи в Україні січень 1992- вересень 1996 рр., її
недоліки та переваги. Аналіз сучасного монетарного устрою та можливість його перебудови*

Постановка проблеми: грошова реформа України належить до повних (структурних) реформ, які передбачають не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а й функціональну структурну перебудову усієї системи грошово-валютних і кредитних відносин. У складних умовах становлення національної економіки Україна першою почала формувати власну грошову систему, набувати досвіду емісійної справи, опановувати складний механізм грошово-кредитних політики. Така перебудова є досить складними і тривалим процесом, але для України ця реформа мала велике значення, так як Україна з 1991 р. стала незалежною державою і за новим статусом повинна була мати власні гроші і власну грошову систему, здатну забезпечувати емісію і регулювання обороту національних грошей.

Найважливішою метою грошової реформи є надання національній валюті характеру єдиного законного платіжного засобу та суттєвого підвищення її купівельної спроможності і конвертованості в сучасних умовах розвитку економіки України.

Стан вивчення проблеми. Проблеми проведення грошової реформи та етапи її становлення досліджували такі науковці як: Савлук М.І., Гальчинський А.С., Івасіва Б.С., Міщенко В.І. Вони підкреслювали недоліки впровадження купоно-карбованця, визначили основні цілі проведення такої реформи та зазначили, що створений новий монетарний механізм є характерною особливістю грошової реформи в Україні.

Отже, проведення такої реформи мало велике значення для України, але створений монетарний механізм під час грошової реформи не стимулює розвиток економіки на сьогодні, й тому однією з головних задач на сьогодні – це перебудова стратегій монетарної політики.

Мета дослідження: зазначити помилки проведення грошової реформи України і проаналізувати сучасні стратегії проведення монетарної політики країни на майбутнє.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день гривня є національною грошовою одиницею України, і уряд повинен проводити таку монетарну політику, яка б могла забезпечити стабільність грошової одиниці та економічний розвиток країни, утримувала б та поступово знижувала рівень інфляції. Цими питаннями займаються багато наукових дослідників, до них належать: Гриценко А.А., Даниленко А.І., Данилишин О.А., Корнєєва Ю.В. та інші. Кожен з них аналізував фінансову, грошово-кредитну, монетарну політику країни, але підходи щодо вирішення даної проблеми були різними, що в подальшому потребує удосконалення.

Викладання основного матеріалу дослідження. До найхарактерніших особливостей грошової реформи України належать: багаточинникова зумовленість та багаточільове спрямування; тривалий період проведення; застосування тимчасових грошей як перехідних та їх гіпервисоке їх знецінення; створення в ході проведення реформи нового механізму монетарного регулювання та ін. [7, с. 244].

Багаточинникова зумовленість грошової реформи в Україні полягала в тому, що, крім суто економічних причин, були і досить могутні політичні причини її проведення. Україна з 1991 р. Стала незалежною державою і за новим статусом повинна була мати власні гроші і власну грошову систему, здатну забезпечувати емісію і регулювання обороту національних грошей. Без вирішення цих завдань годі було й вести мову про політичну самостійність та економічну незалежність України. Після виходу зі складу СРСР Україна опинилася без власного емісійного центру, а її рублеві гроші

виявилися грошима неіснуючої держави, емісія яких перейшла у спадок до Російської Федерації. Сподіватися в цих умовах на нормальне забезпечення потреб обороту грошовою масою та проведення Україною самостійної економічної, фінансової і монетарної політики не було жодних підстав.

Проведення такої реформи мало що найменше три мети:

1) створити національні гроші та грошову систему як атрибут самостійності і механізм забезпечення незалежності української держави;

2) забезпечити стабільність національних грошей на рівні, достатньому для стимулювання економічного і соціального розвитку країни;

3) сформувати і ввести в дію нові методи та інструменти щодо регулювання грошового обороту і грошового ринку, адекватні потреби ринкової економіки.

Такий багаточільовий характер та особливі умови проведення реформи визначали значну її тривалість і багатоступовість.

Умовно, можна виділити кілька етапів реформи:

– перший етап (січень 1992 – листопад 1992 рр.), на якому в обіг було випущено купоно-карбованець і забезпечено його функціонування. На цьому етапі уряд України розпочав формувати власний емісійний механізм і одержав можливість самостійно забезпечувати потреби обороту в грошовій масі;

– другий етап (листопад 1992 – серпень 1996 рр.), характерний тим, що український карбованець остаточно закріпився в обороті як єдина національна, хоч і тимчасова, валюта, а також були створені економічні та фінансові передумови для її стабільного функціонування, насамперед як засобу обігу та платежу;

– третій етап (вересень 1996 р.), яким завершилася грошова реформа введення в оборот постійної грошової одиниці гривні.

Слід зазначити, що в уряді взагалі не було єдиного, детального плану проведення реформи за всіма її етапами. Такий план був розроблений лише в 1995 р. для завершального етапу реформи і був реалізований у вересні 1996 р. Таким чином, процес реформування відбувався стихійно, під тиском подій, що відбувалися у сфері грошового обороту та державних фінансів. Саме тому процес грошової реформи затягнувся.

Загальний термін використання купоно-карбованця мав би не перевищувати 4-6 місяців, проте фактично, уже в квітні 1992 р. він “заповнив” весь готівковий оборот, а рубль був повністю вилучений. Проте рубль продовжував обслуговувати весь безготівковий оборот аж до листопада 1992 р., що негативно впливало на стабільність готівкового купоно-карбованця та сприяло його швидкому знеціненню [7, с. 245-246].

7 листопада 1992 р. Президент України підписав Указ “Про реформу грошової системи України”, за яким з 12 листопада 1992 р. купоно-карбованець було впроваджено в сферу безготівкового обігу [1, с. 306].

Одержавши у своє повне розпорядження механізм емісії тимчасових грошей, уряд та НБУ використали його для реалізації своєї інфляційної монетарної політики. За два роки (1992 – 1993 рр.) маса грошей в обороті за агрегатом M2 зросла більше ніж у 240 разів. Відтак був створений механізм мобілізації значних фінансових ресурсів для покриття надмірних бюджетних витрат, спричинених не виваженою економічною політикою. Зумовлена такою політикою гіперінфляція стала характерною ознакою грошової реформи в Україні і може розглядатися як її складовий елемент, оскільки через неї

були знищені всі грошові заощадження на другому етапі реформи. Утрачена населенням заощаджень, які були в Ощадному банку до 1 січня 1992, сталося внаслідок того, що вони не були проіндексовані відповідно до темпів інфляції, як було зроблено з поточними доходами населення [7, с. 246-247].

Отже, своєю реформою Україна ще раз підтвердила загальне правило покладання основного фінансового тягаря, пов'язаного з реформою, на плечі широких верств населення. На жаль, тривала стагнація економіки після грошової реформи не дає надій на те, що ці верстви населення одержать відповідний вигоду завдяки запровадженню сталих грошей. Більше того, тривалі затримки з виплатами пенсій та заробітної плати, які допускаються заради стабілізації гривні після реформи, завдають найбільших збитків тим групам населення, які втратили заощадження на стадії підготовки реформи.

На передодні реформи в готівковому обігу перебувала значна маса грошей – 338 трлн. крб., яка при одночасному пред'явленні населенням не мала повного реального покриття у вигляді товарних запасів і не могла бути підтримана за рахунок резервів іноземної валюти, що негативно вплинуло на розвиток економічних процесів України [8, с. 125-126].

Інфляційний процес в Україні розвивався згідно з загальноновизнаними закономірностями від помірної до гіперінфляції. Зростання цін провокувалося як затратними, так і монетарними чинниками. Проте ключову роль у "розкручуванні" інфляції відіграла занадто ліберальна монетарна політика уряду та НБУ. Лише після переходу в 1994 р. до антиінфляційної політики інфляція різко пішла на спад. Це ще одне підтвердження того, що інфляція – суто монетарний феномен.

Грошова реформа є складовим елементом антиінфляційної політики і спрямовується на усунення наслідків інфляції в грошовій сфері і створення монетарних та економічних передумов для стабілізації грошей.

Створення нового (ринкового) механізму монетарного регулювання виявилось характерною особливістю грошової реформи в Україні з двох причин:

– до початку реформи такого механізму в Україні не існувало;

– для подолання гіперінфляції і переходу до антиінфляційної політики потрібно було якнайшвидше освоїти найефективніші інструменти монетарного регулювання. З огляду на ці обставини на другому етапі реформи була проведена, починаючи з 1994 р., велика робота щодо відпрацювання методів та інструментів антиінфляційного спрямування: лібералізовано механізм ціно- та курсоутворення, почали формуватися ринки цінних паперів, валютний, кредитний ринки, запроваджуватися в банківську практику такі монетарні інструменти, як політика облікового процента, обов'язкове резервування, політика рефінансування, операції на відкритому ринку та ін. Протягом 1994-1995 рр. ці методи та інструменти були широко апробовані в діяльності НБУ для подолання інфляції, що сприяло створенню передумов для завершення реформи в 1996 р. [7, с. 246-247].

25 серпня 1996 р. Президент України підписав Указ, Про грошову реформу в Україні, за яким:

1. З 2 по 16 вересня 1996 р. в обіг було введено національна валюта України гривня та її сота частина – копійка.

2. Українські карбованці підлягали обміну на гривні за курсом 100 000 карбованців за 1 гривню, суми до 100 млн. українських карбованців обмінювалися на гривні готівкою, а понад 100 млн. крб. – зараховувалися на вклади в банках з правом їх вільного використання в гривнях [5, с. 153].

Така пропорція обміну, як зазначалося вище, була вибрана не випадково – вона відповідала рівню інфляції за 1991 – 1996 р. Все це дало підстави говорити багатьом аналітикам нашої реформи про її неконфіскаційний, прозорий, соціально справедливий характер. Проте в таких оцінках не враховується ті тяготи, яких зазнавало населення на першому і другому етапах реформи. При проведенні деноніації у вересні 1996 р. більшість із їхніх заощаджень перетворилися у мізерні величини [2, с. 247].

Таким чином закінчилася грошова реформа України, проте, слід зазначити що монетарна стратегія яка була розроблена в період становлення грошової системи

України і до цього часу застосовується, на думку багатьох науковців, так і нашу, уже вичерпала себе, оскільки не враховує тих змін, які відбулися внаслідок ринкової трансформації. Протягом останніх років Національний банк України працює над розробкою і впровадженням нової монетарної стратегії, яка б врахувала всі особливості економічного розвитку України. Наразі в Україні продовжує діяти різноплановий монетарний устрій, реалізація грошово-кредитної політики забезпечується змішаним методом (частково з використанням ринкових інструментів, частково – адміністративних).

Грошово-кредитна політика здійснюється Національним банком України з огляду на середньострокову стратегію, основні положення якої полягають:

– в орієнтації на необхідність поступового переходу до монетарного режиму, що ґрунтується на цінновій стабільності та інституційних умов, розвитку ринку цінних паперів, трансмісійних механізмів, поступовий перехід до режиму вільного плаваючого обмінного курсу;

– у визнанні необхідності певного перехідного періоду до використання інфляційного орієнтуру як головної цілі грошово-кредитної політики (тобто політика валютного курсоутворення стане гнучкішою і підпорядковуватиметься забезпеченням цінновій стабільності);

– в утриманні інфляції у середньостроковій перспективі та її поступовому зниженні;

– в удосконаленні системи валютного регулювання в напрямі здійснення поступової лібералізації з урахуванням конкретних макроекономічних і фінансових умов;

– у посиленні ролі відсоткової політики в системі монетарного регулювання економічних процесів шляхом поліпшення регулювання короткострокових ринкових відсоткових ставок;

– в удосконаленні процедур ухвалення монетарних рішень і системи комунікацій з громадськістю [2, с. 94-96].

Побудова в майбутньому стратегії монетарної політики України повинна базуватися на адекватній оцінці стану економіки, і її об'єктивних тенденцій, ступенях розвитку банківської системи, фондового ринку, інституційного забезпечення монетарної політики, розвиненості її інструментів, характеру взаємозв'язків макроекономічних і монетарних параметрів тощо.

Перед Україною постала дилема: підтримувати і надалі наявну прив'язку національної валюти до долара США чи піти альтернативним шляхом – поступово запроваджуючи гнучкіший режим обмінного курсу, який буде пов'язаний з урахуванням досягнень низької та стабільної інфляції у довгостроковому періоді [4, с. 121-122].

Притік капіталу в Україну є результатом впровадження відповідної монетарної та валютної політики, що спричинило значний рівень інфляції у країні. Оскільки притік іноземного капіталу в Україну не був забезпечений ресурсною базою, тому в економіці виникла певна нерівновага. В Україні не виробляється така кількість товарів, щоб покрити ці грошові вливання, а отже, споживачі не мають змоги купувати товари національного виробництва в необхідній кількості, що призводить до різкого спаду економіки [6, с. 248].

Розпад Союзу призвів до зменшення обсягів виробництва в Україні майже вдвічі, а також до зростання числа збиткових підприємств (у середньому кожне друге підприємство країни стало збитковим), а відповідно це призвело до зниження доходів реального сектору економіки та обсягів податкових надходжень до держбюджету.

Умови, в яких відбувалося становлення державності України та її економічної системи після здобуття незалежності в 1991 році, не змогли вплинути на формування державної економіки, а отже її складової – фінансової політики.

Фінансова політика держави також істотно залежить від розвитку монетарної сфери. У зв'язку з цим першочергового розв'язання потребують такі проблеми даної сфери:

1) відсутність єдиної системи регулювання кредитних, фондових, валютних, бюджетних та податкових потоків у рамках фінансового ринку країни;

2) інтенсивне витіснення із внутрішнього ринку акціонерних банків з національним капіталом, іноземними банками;

3) високі процентні ставки за кредит [3, с. 51-54].

Тому приймаючи монетарні рішення, Національний банк України з одного боку, посилатиметься на аналіз темпів зростання грошової маси в розрізі всіх її складових, з іншого – здійснюватиме аналіз широкого кола макроекономічних і фінансових показників щодо їх впливу на цінову динаміку [2, с. 94-96].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши основні характерні ознаки проведення грошової реформи в Україні, та сучасні положення монетарної політики можна зробити такі висновки і внести пропозиції щодо їх удосконалення:

1) грошова реформа тривала близько п'яти років (січень 1992 – вересень 1996 рр.) і за своїм характером належить до повних (структурних) реформ, яка забезпечила створення національної грошової системи, сформувала новий механізм підтримки сталості грошей та регулювання грошового обороту, адекватного умовам ринкової економіки. Протягом років незалежності Україна подолала складний шлях ринкових реформ, що супроводжувалися глибоким спадом виробництва, який тривав упродовж десятиліття, високим рівнем інфляції (в 1993 р. інфляція перевищила 10000%), кризовими явищами в бюджетно-фінансовій сфері тощо;

2) для подолання гіперінфляції (яка була спричинена не виваженою економічною політикою і стала характерною ознакою грошової реформи) і переходу до антиінфляційної політики було створено новий механізм монетарного регулювання; але на сьогодні монетарна стратегія не стимулює розвиток економіки, призводячи до того, що економіка країни працює переважно на споживання, а не на виробництво, у зв'язку з цим НБУ працює над розробкою і впровадженням нової монетарної системи.

Головною причиною, яка стримує розвиток і зростання економіки України, є прив'язка національної валюти до долара, але необхідно вирішити питання щодо захисту національної валюти. Захист національної валюти можливо провести лише підняттям вітчизняного виробника.

Ефективне здійснення реструктуризації, тобто формування підприємствами як типової структурної первинної ланки нової економічної системи припускає комплексне перетворення соціалістично-економічної форми виробництва та її інституціоналізацію.

Тому на нашу думку перш за все необхідно відновити сільське господарство й стимулювати його економічне зростання, що призведе до підвищення рейтингу національної валюти України яка буде підкріплена товаром, а також до зменшення рівня інфляції та забезпечить стабільність національної грошової одиниці.

Список використаної літератури:

1. Гальчинський А. С. Теорія грошей / Гальчинський А.С. – К.: Основи, 2001.
2. Гриценко А.А. Проблеми забезпечення стабільності грошової одиниці України / Гриценко А.А. // Фінанси України. – 2007. – № 9 – с. 88-97.
3. Даниленко А.І. Проблеми фінансової політики України й розвитку фінансово-монетарних важелів її реалізації / Даниленко А.І. // Фінанси України – 2007 – № 9 – с. 51-59.
4. Данилишин О.А. Сучасні засади монетарної політики в Україні / Данилишин О.А. // Регіональна економіка – 2008 – №3 – с. 120-123.
5. Івасіва Б.С. Гроші та кредит / Івасіва Б.С. – К., 1999.
6. Корнєєва Ю.В. "Ефективність монетарної та валютної політики України в умовах економічного зростання" // Корнєєва Ю.В. / Львівська політехніка – 2008 – № 635 – с. 246-252.
7. Савлук М.І. Гроші та кредит: Підручник / Савлук М.І. – К.: КНЕУ, 2001 – 602 с.
8. Міщенко В.І. Грошово-кредитна політика в Україні / В.С. Стельмах, А.О. Єпіфанова, Н.І. Гребеник, под ред. В.І. Міщенко – 2-ге вид., перероб. і доп.- К.: Т-во "Знання", КОО, 2003. – 421 с.
9. Указ Президента України "Про реформу грошової системи України" 7 листопада 1992 р.
10. Указ Президента України "Про грошову реформу в Україні" 25 серпня 1996 р.

ШАПОВАЛ Людмила Петрівна – доцент кафедри "Фінанси і кредит" Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ПОГРЕБНЯК Юлія Олександрівна – студентка Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського